

Eylül 2013 Sayı: 1

Kışlanın komşuları

Gezi olaylarının çıkış noktasında Taksim Topçu Kışlası'nın yeniden inşası vardı. Geçmişe, 1930'lar ile 1950'lere dönüp baktığımızda görüyoruz ki fotoğraf karelerinin hiçbirinde Topçu Kışlası, çevresindeki Kristal Gazinosu ya da Ay-yıldız Apartmanı kadar yer etmemiş. Kışla, Beyoğlu bölgesinin vakur çevresiyle ilişki kuramamış.



1935 yılında Taksim Meydanı'nın havadan görünümü. Sol köşede Ay-Yıldız Apartmanı ve arka planda İsmail Paşa Camii.

Y. MİMAR BÜKE URAS

Sürekliliğin Cumhuriyet döneminde büyük sekkeye uğradığı eski imperatör başkentinde, korunması için biza gösterdiği mimari yapılar, salt bina olmaktan öte, tanıklıklarıyla, şehrin belleği ve ruhu olabilirler.

Büyük sanat eserleri gibi, şehirler de keşfedilmesi bekleyen kutsal alanlardır. Ufak bir binanın ya da bir pasajın zamanın değişirdiği bakış açısıyla yeniden keşfi, yürütülmesi bir hafızanın yeniden kazanımı gibi değerli olabilir. İstanbul'un somut mimari birikimini sahip çıkarak, fotoğrafik ve mimari yönden değerli yapıları korumak, şehrin belleğini ve ruhunu korumak için bir adım.

Artık neredese tamamen farklılaşan, dönüştürülen tarihi yapılar yerine, Gezi Parkı olaylarının gövdeleştirdiği Taksim Meydanı, Beyoğlu, Taksim Meydanı'na özgü, Gezi Parkı'nın ve erken Cumhuriyet'e uzanan tarihi sürecin en popüler, en benimsenmiş ve bu şehrin hafızasına mal olmuş birçok bölümlerinden bahsetmiş olacağız. Kabaca, Büyük Konstantin'in 4. yüzyılda çizmiş olduğu yol ağına devam ettiren ama antreleri planlı bir şekilde gelişen tarihi yapıların aksine Beyoğlu bölgesi, topoğrafyanın şekillendirdiği planlı bir gelişmeye büyük ölçüde aykırıdır. Birkaç yüz yıl boyunca Pera sirttı takip ederek ilerleyen bugünkü İstanbul'da, sonunda Taksim'de diziye ulaşmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın konumu ve günlük hayatıyla var olan, vadilere hakim kışlar serisiyle buluştu.

Yımsır, ilerci, şehirlî

Taksim Kışlası'nın talim alanı (Champs de Mars), 1920'lerden itibaren Harbiye yönünde gelişen ve kamusal alanla bitirilen modern bir konut bölgesine dönüştü. Eş büyüklükteki parselin oluşturduğu izgara bir plan üzerine art deco ve modernist apartmanların yapılmaya başlandı ve bu konut alanı Talimhanesemi adını aldı; Beyoğlu'nun Taksim ve Şişli yönündeki gelişiminin 20. yüzyılın başlarında mimarisini yansıtan bir uzantı oldu. Talimhane, Kuruhan (Tatavla) ile beraber Beyoğlu gelişiminin yekâne planlı yapıları olarak karşımıza çıkar.

Diğer bir kol ise geniş Müslüman ve gayrimüslim mezarlıkların aşarak, varlığını emperatörlerin sarayının konumuna borçlu olan Tevkiye ve Nisantaşı ile birleşti. Semtlerin zarifliği belirleyen yine topografya oldu; yoğun bir verimlilik gibi çukur bölgeler, daha yukarıdaki mutena semtlere hizmet edenleri barındırdı.

Bu gelişme 1950'lere kadar, birbirini dışlayan bir ritimle ilerleyen sokak yapıları ve geniş sokaklarla, avlularında ve ölçeğinde tutarlı bir mimari doku içinde ilerledi.

Bu aks, salt mirasından öte, Tanzimat'ın ilanı ile 20. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul'un tüm entelektüel enerjisi ve kolektif gücünü sergilediği; kozmopolit, gelecek kaygısında yımsır, ilerci, şehirlî yaşantı biçiminin ve Türkiye'nin modernite algısının temsili haline geldi.

Mesela, Nazım Hikmet'in 'Lâkûla Haya' operası için yazdığı 'Şişli'de bir apartman' şarkısındaki 'Nikel-kükük mobilyalar, duvarda yağlı boyalar' bu dönemi ve bu dönemin insanlarının izlerini yansıtır.

Arta ilerler, resim, heykel ve mimarinin iç içe, bir bütün olarak beraber tasarlandığı, işaamların kalfalar ve mimarlar ile beraber şekillendirildiği somut yapı örneklerinde karşımıza çıkar.

Mimari korumacılık ile ulaşılmaya çalışılan şehrin kolektif belleğiyle olan duygusal ve entelektüel bağ, İstanbul'un pazarlayabileceği en önemli zenginliğini kültürü olduğu gerçeğini bizlere hatırlatıyor.

En popüler eğlence mekanı

Oysa tüm ülkeyi saran kontrolsüz emlak üretimi, çoğunlukla arsız somuca, Türkiye'de mevcut modern yapı örneklerinin birer birer kaybedilmesi zülcü ve düşündürücü. Korumabilen örneklerin büyük çoğunluğunun ise içinde yer aldıkları dokularını radikal şekilde dönüştürme, özgün bir şekilde algılanmaları imkânına hale geldi. Bu anlamda bölgeyi korumacılık, tekli mimari eser koruması kadar önem taşıyor.

Yine Beyoğlu'nda, Cumhuriyet'in temsil alanı olarak tasarlanan Taksim Meydanı, politik bir simge olarak dönüştürülen Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın esas alan ortak merkezi dairesel formu ve stratejik konumuna, organik büyüme sonucu oluşan farklı bölgeleri bir arada tutan bir menzile gövdeleştirdi. Meydanın kuzeybatı yönünde, beton kolonlar üzerinde yükselen Kristal Gazinosu gibi ik bökey plana sahip binalar ile pekiştirilen bu dairesel form, kapalı bir kamusal alan yarattı. Kristal Gazinosu, zemin katındaki kolonlar arasında meydana açılan dükkanların üzerinde, üst katları büyük gazinoya eş sahipliği yapıldı. Burası çevre yüzünden fazla bir süre şehrin en popüler eğlence mekânlarından biri oldu.

Kristal Gazinosu'nun hemen yanı başında, Tarlabası yönünde yükselen Ay-Yıldız Apartmanı yer alırdı. 1930'larda inşa edilen bu meşhur apartman, Taksim Meydanı'na yakın ayrıcalıklı konumuna sonuna kadar kullanır, art deco bezemeli, dairesel formda balkonlarını meydana doğru vererek müthiş zenginlikle plastik bir etki yarattırdı.

Ancak Topçu Kışlası'nın 1940 yılında Lütfi Kırdar'ın belediye başkanlığı döneminde, Frost Planı'na bağlı olarak yapılan imar operasyonu sırasında tamamen yıkılması, 1970'lerde Kristal Gazinosu'nun bulunduğu yapı adacığının ortadan kaldırılması ve daha sonra 1986-88 yıllarında Dalan dönemindeki Tarlabası yıkımları ile meydan, kapalı, dairesel formunu kaybetti. İç içe geçen mahalleler birbirinden koptu. Tarlabası bölgesi, Beyoğlu'nun fiziki olarak bir otoyol ile ayrıldı ve çöküş süreci hızlandı. Dalan döneminde bandolar eşliğinde de yıkılan Ay-Yıldız Apartmanı yerini, bugünkü minibus duraklarına bıraktı.

Yine Dalan yıkımlarıyla Talimhane, İskilap Caddesi'nin doğal akışından koptu. Otelier bölgesi ilan edilerek evlerden arındırıldı. Sadece birkaç sene içerisinde dünyanın en ütelikli art deco yapı

stoklarından biri, turistik gereksinimleri karşılamak üzere sıradan oteller inşa edilebilmek uğruna, neredese tamamen yıkılarak yok edildi. Talimhane'de, Seyfi Arkan'ın 1934 tarihli Aşyan Apartmanı gibi bir modernist binyapıtın yanında onlarca anonim art deco bina yok edildi; üstelik yıkım süreci olanca şiddetle devam ediyor. İçlerinde Vedat Tek'in Perişan Apartmanı, Gümmüşsuyu'da Sami Macaroglu'nun Bosfor Apartmanı, Sedat Hakkı Eldem'in Ceylan Apartmanı ve daha uzaga Nisantaşı'na kadar gidersek, yine Vedat Tek'in Yunus Nadi Bey için 1930'da inşa ettiği ve 1987'de yıkılan Yayla Apartmanı'nın da bulunduğu, 1930'lu, 1940'lu yılları rasyonel-fonksiyonel mimari karakterlerini kendiliğinden yitiren ve şehrin sosyal hayatını etkileyen ütelikli bir mimari dokudan bahsediyoruz.

Geç kalması ilgi

Taksim Topçu Kışlası'nın yıkılmasıyla oluşturulan Gezi Parkı içerisinde, Mimar Rüknettin Güney tarafından tasarlanarak inşa edilen ve 1940 yılında kullanıma açılan Taksim Belediye Gazinosu ise yerine inşa edilecek Sheraton Otel için yıkıldı. 1965'e kadar kullanıldı. Gazino, Taksim Gezi'ye bakan, bahçe içinde, sünatlar üstüne oturtulmuş, yarım dömğ, geniş çıkması ve modernist iç mekânlarıyla yıllarca şehrin en önemli eğlence mekânı olarak işlev gördü; balolar, konserler için ideal adres oldu.

Skidmore, Owings & Merrill'dan Gordon Bushaf'nın Sedat Hakkı Eldem ile beraber tasarladığı 1955 tarihli Hilton Otel'i ise rasyonel formunun içerisinde, uluslararası modernist dili yansıtan iç mekânları, Ferruh Başağ, Fırtına Koral gibi yerel sanatçıları işbirliği ile İstanbul'a özgü bir modernizmin hayata geçirildi. Ezra Stoller'in fotoğrafladığı bu iç mekânların değeri maalesef bilinmeyecek ve nihaileşti post-modern bir vasatlık ile yer değiştirilecekti...

Benzer şekilde bir yılan hikayesine dönen Atatürk Kültür Merkezi (AKM) restorasyonu, bu modernist algıyı hiçe sayarak barok arayışlara yönelmişti. Oysa AKM, son derece yerel, İstanbul modernizminin korunması gerekli özgün bir binyapıydı.

Rüknettin Güney'in Tenis Eskrim Dağcılık Kulübü bugün yerini Hyatt Oteline, Fikret Adil'in 'Interrazzo' kitabında anlatmaya devam ettiği Edoardo De Nari imzalı, art deco Saray Sineması fuajesi ise yerini Demirören Alışveriş Merkezi'ne bıraktı. 1950'ler İstanbul'un en önemli salonu olarak entelektüel buluşmaları ağırlayan, Mehmet Ali ve Adalet Cimcoz çifinin Şişli'deki Hamamcıoğlu Apartmanı'nı ve büyük terasını ise ara ki bulmuş...

Dubai örneğini vererek, şehirlerin

tarihlerinden arındığı sürece güçlü olacağı tabula rasa teorisinin kuramcısı Rem Koolhaas dahi artık bu söylemin geçerliliğini savunuyor. Birmişliğin olanaksız olması durumunda, geleceğin de eğreti olacağı sonucu doğacağından bahsediyor.

İstanbul, Mimar Sinan'ın anıtlarının ve absah sivil mimarının şehri olduğu kadar bu modernist binaların da şehri. Ve bu miras, maalesef geç kalması yüzüyle illa ki koruması hak ediyor.

Miami art deco'sunun, İskandinav veya Miami moderninin ya da bir Prag kübizminin, bölgesel ya da dönemsel korumaları, bir şehrin kültür endüstrisine ne kadar büyük katkı sağlayabileceği ortada. Pekiyi mi, koruması ve neyin yeniden inşa edilmesi gerektiğini kim belirlemeli?

Sokak fotoğrafçısının gözünden

Erken Cumhuriyet dönemi İstanbul fotoğraflarında kadraj seçimi, fotoğrafçıya göre büyük farklılıklar gösterir. Batılı fotoğrafçılar, oryantalist söyleme uygun egzotik kadraj arayış içindeydi. Yahancılar hedefleyen fotoğraf ve kartpostal üretiminde ise şehri hiç ziyaret etmemiş olanlar için anıtsal yapılar veya tanıtıcı havadan görüntüleri yer verilir. Batılı bir fotoğrafçı olan Othmar Pierschky'nin, hükümet tarafından yeni inşaat atılımının ve reformların propagandasını oluşturan fotoğrafçı olarak sokak fotoğrafçılığının başında olduğu görsel malzeme, dönem İstanbul'un düşünce tarzını anlamamız açısından müthiş ipuçları sunuyor. Zira sokak fotoğrafları, yerel ve yerel hizmet ederler. Taksim Meydanı'nın 1930'lar ile '50'ler arasındaki dönemine ait anonim sokak fotoğrafları tarafından çekilen alaminin kareleri, çekilen müşteri kadar meydanın algılanan çevre binaların varlığı hakimdir. Bu karelerde fon, kadrajladığı bina seçimiyle, dönemin mimari algısına ilişkin ilginç sosyo-kültürel ipuçları sunar.

Oysa hükümetin propaganda gücünden ya da şehri tanıtıcı turistik kaygılardan tamamen bağımsız olan sokak fotoğrafçılığının bizim olduğu görsel malzeme, dönem İstanbul'un düşünce tarzını anlamamız açısından müthiş ipuçları sunuyor. Zira sokak fotoğrafları, yerel ve yerel hizmet ederler. Taksim Meydanı'nın 1930'lar ile '50'ler arasındaki dönemine ait anonim sokak fotoğrafları tarafından çekilen alaminin kareleri, çekilen müşteri kadar meydanın algılanan çevre binaların varlığı hakimdir. Bu karelerde fon, kadrajladığı bina seçimiyle, dönemin mimari algısına ilişkin ilginç sosyo-kültürel ipuçları sunar.

Bu fotoğrafların büyük çoğunluğunda, meydanın iki karşı ucuna devasa küteleleriyle kurulmuş Taksim Topçu Kışlası ya da son derece göz önündeki kubbesiyle Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi yer almaz. Fon olarak merkezdaki anıt kadar yavaş yavaş betonarme kolonları ile modernist çizgilere sahip Kristal Gazinosu ya da art deco Ay-Yıldız Apartmanı tercih edilir.

Farklı bir modernite

Fotoğrafi çekilenler, özünde çok verdikleri binalarla, o binaların simgelediği moderniteyi yaşamın bir parçası oldukları izlenimini verdiklerinden mutlu görürler. Fonda yer alan bu modern mimari, kendi tasadıkları program haricinde ikonlaşmış ve meydanın sahipleri tarafından modernitenin, ilerci, şehirlî yaşamın tahayyülüne haline gelmiştir. Topçu Kışlası'nın, alaminin fotoğraf karelerinde, Kristal Gazinosu ya da Ay-Yıldız Apartmanı kadar yer edilememesi, sonrasında kışlanın yıkılması sonuçlanacak yerel düşünce tarzı hakkında bizi düşünmeye sevk ediyor. Sokak fotoğrafçısının gözü, resmi ideolojinin modernite tarihi yanında, sivillerin içselleştirdiği farklı bir modernite algısını yansıtır. Meydanın iktilarını kendi içselleştirdiği görselliğe karşı, sivillerin otocelliği reddeden bakış açısını ve değişen devlet - birey

ilişkisini yansıtır.

Bu demek oluyor ki Taksim Kışlası, 20. yüzyılın ilk yarısında hızla gelişmekte olan Beyoğlu bölgesinin vakur çevresiyle bir ilişki kuramamış. Temel olan kaybedilenin ne olduğunu saptamak. Geçmişte bir şey ifade etmeyen ve sivil dünyaya taşınmayan bir yapının rekonstrüksiyonu bizler için ne ifade edecek?

Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmesi kararına patlak veren Gezi Parkı olayları, 'Büyük Amerikan Şehirlerinin Olanı ve Yasamı' kitabının yazarı Jane Jacobs'un New York'un büyük inşaatçısı Robert Moses ile 1960'larda verdiği mücadeleyi hatırlatıyor. Jacobs, Manhattan adasının 'Greenwich - kaldrımı sokaklarından oluşan Greenwich Village dokusunu ve benzerlerini' korumak için, 'Moses'in



Sokak fotoğrafları Foto Sair'in gözünden Ay-Yıldız Apartmanı ve Kristal Gazinosu

gelişmeye eş anlamlı olarak tahayyül ettiği, insan ölçeğindeki şehir dokusunu çizip geçen devasa inşaat projelerine karşı destansı bir savas başlatmış. Bu çekimeli David ve Golyas hikayesinin miras götümlü toplumduma yankılanmaya devam ediyor. Sıradan bir vatandaş olarak Jane Jacobs'un delevin şehir için öngördüğü planları savası, Gezi direnişinin isimsiz protestoları ile büyük benzerlik taşıyor. Amerikalıların şehirlerine bakışını sonuna dek değiştiren Jacobs gibi, Gezi olaylarının da ölümüne ki şehircilik algısını değiştirceğini öngören ve mimari üretim ile şehircilik uygulamalarını daha demokratik bir şekilde yeniden kurgulanmaya yönünde bir dönüm noktası olacağını umut etmek gerek dış olmayacaktır.

urasbuke@yahoo.com